

Küreselleşme ve Din: İnsanî Küresel Yönetişim*

Filiz Cicioğlu**

Richard Falk, uluslararası hukukun temel meselelerine yaptığı teorik katkıların yanı sıra, pratiğe dönük çalışmaları ile de büyük takdir toplamış bir uluslararası hukuk profesörü. Son yıllarda kaleme aldığı *Law in an Emerging Global Village* [Büyüyen Küresel Köyde Hukuk, 1998] ve *Predatory Globalization: A Critique* [Yırtıcı Küreselleşme: Bir Eleştiri, 1999] isimli eserleri ile, *Falk*, küreselleşme ve hukuk alanlarında katılımcı bir uluslararası düzen fikrine dayanan tutarlı ve özgün bir çizgi ortaya koymaktadır.

Falk, 2001 yılında yazdığı *Küreselleşme ve Din: İnsani Küresel Yönetişim* kitabında, *Yırtıcı Küreselleşme...* kitabına atıf yaparak, küreselleşme ile din arasındaki ilişkiyi incelemekte ve insanî bir küresel yönetim fikri geliştirmektedir. Yazar, küreselleşme ile din arasında, iddia edildiği gibi, bir gerilimin olup olmadığını anlamaya çalışmaktadır. "Şayet varsa, bu gerilim, zaferini erken ilan eden sekülerizmin krizinden kaynaklanmaktadır." *Falk'a* göre, uluslararası sistemin küresel bir kaosa sürüklenmemesi için yapılması gereken, dine savaş açmak değil, kriz halindeki sekülerizmi gözden geçirmektir. Bu söylemiyle *Falk*, küreselleşme ve din ilişkisi üzerine oluşturulmuş kalıpların dışına çıkmaktadır: "Uluslararası sistemi muhtemel bir kaostan korumanın yolu, küresel bir ahlak oluştururken, yükselen dinden yararlanmaktan geçmektedir."

* Richard Falk (Çeviri: H. T. Başoğlu) İstanbul: Küre Yayınları, 2003, 206 sayfa.

** F. Cicioğlu, Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde araştırma görevlisidir.

Kitap dokuz bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, yazar genel bir durum değerlendirilmesi yapmakta ve insanî küresel yönetişimin temellerini açıklamaktadır. Bu bölümde ortaya konan temel iddia, içinde bulunduğumuz çağın, moderniteden kaynaklanan ironileri/sorunları olduğu ve bundan kurtulmak için geriye dönüp ahlaka ve dine sarılmak gerektiğidir. Moderniteden kaynaklanan sorunlara karşı iki farklı tepki oluşmaktadır. Birincisi, bu durumu reddetmek biçiminde tezahür etmektedir. İkinci tepki, 'tabandan küreselleşme' formatında karşımıza çıkmaktadır. Yani küresel sivil toplumun, birlikte hareket ederek, şirketlere dayalı küreselleşmeye karşı koyması ve onlara karşı direnmesi.¹

Falka göre, küreselleşme ile birlikte varlığı tehlikeye giren ulusal devlet, insanî küresel yönetim için zorunlu bir olgu olduğu için -her ne kadar, aynı zamanda da bir engel teşkil ediyor olsa da- vazgeçilmez bir yapıdır (sayfa 8-9). Çağımızda artık din ile devlet arasındaki ayrılığı sorgulamak gerektiğini belirten yazar, dinin bir tehdit olmadığını düşünmektedir. "Aksine, din, devletin sosyal fonksiyonlarını icra etmesi için yardımcı olacaktır." Nitekim, yazarın bu bölümde yapmaya çalıştığı, insanî küresel yönetişimin kurulmasında dinin nasıl bir rol oynayabileceğini göstermektir.

Kitabın ilk bölümlerinde, genel olarak iktisadî küreselleşmeden ve onun gayrı insanî etkilerinden bahsedilmektedir. Bunun yanında küreselleşmenin uluslararası savaşların azalması, en azından nükleer savaş ihtimalinin ortadan kalkması gibi olumlu yönleri olabileceğine de dikkat çekilmektedir (sayfa 20). Yazara göre, küreselleşme ile birlikte ulusal devlet etkisini yitirmektedir. Ulusal devlet, küreselleşen sermaye karşısında meşruiyetini koruyabilmek için, dine önem vermemelidir. Zira din, insanları birleştirici, harekete geçirici ve paylaşmayı nasihat edicidir (sayfa 32-33).

Falk, daha sonra, medeniyet şartlarında bir dizi meydan okumayla karşı karşıya kalan ulusal devletin değişen ve farklılaşan rolünü incelemektedir. Yazara göre, seküler anlayışın siyasî hayat üzerindeki etkisi gitgide derinleşmektedir. "Sekülerizm, dini olması gerekenden daha da geriye götürmekte ve onu özel hayatın bile dışına çıkarmaya çalışmaktadır."

Kitapta, sekülerizm üç farklı düzlemde değerlendirilmektedir: (a) batı dünyasında, (b) marksist/leninist ideolojilerde, (c) batı dışı dünyada. "Batı dünyasının

¹ Falk, Richard, *Yırtıcı Küreselleşme: Bir Eleştiri*, Küre Yayınları, 2001.

sekülerizm yorumunda, devletin dini dışlaması gibi bir durum söz konusu değildir. Bu coğrafyada, farklı dinlerin bir arada yaşaması mümkün olmaktadır. Buna mukabil, marksist/leninist ideolojilerin benimsendiği ülkelere hakim olan seküler anlayış, dinin tamamen dışlanmasını gerekli kılmaktadır. Sekülerizmin batının dışında kalan coğrafyada nasıl yorumlandığı meselesi ise, farklı ülkelerden örnekler verilerek ortaya konmuştur. Örneğin, Türkiye'de yerleşik seküler anlayış, dini dışlamayı ve toplumu din dışı alanda biçimlendirmeyi öngörmektedir. Öte yandan, Hindistan'da durum farklıdır. Bu ülke, sekülerizm olgusuna, farklı dinlerin bir arada yaşayabilmesini mümkün kılıcı bir fonksiyon yüklemektedir.

Yazar küreselleşme döneminde, sekülerizmin meşruiyetini yitireceğini düşünmektedir. "Çünkü, uluslararası insan hakları dinî özgürlükler sorununa tatbik edilerek, sekülerizmin bir çok hedefine daha doğrudan ve etkin olarak ulaşabilmektedir" (sayfa 66). Yazara göre, sekülerizm üzerine oturtulmuş ulusal devlet yapısı sorunludur. Bu yapının varlığını sürdürebilmesi için, sekülerizmin yeniden inşa edilmesi gerekmektedir.

Yazarın üzerinde durduğu bir diğer kavram da medeniyettir. Onun tasavvur ettiği yapı, medeniyetler üstü bir nitelik arz etmektedir. Küresel insanî yönetim için, mevcut medeniyetlerin üzerinde yeni bir medeniyetin olması gerekmektedir. Yazar, *Huntington*'ın "medeniyetler çatışması" tezine eleştirel yaklaşmakta ve karşı tez olarak, Avrupa Birliği'ne atıfla "medeniyetler uzlaşısından" bahsetmektedir² (sayfa 72).

Kitapta, tek tanrılı dinler ile küreselleşme arasındaki ilişki de incelenmektedir. Temel iddia, küreselleşme olgusunun tek tanrılı dinleri tehdit etmekte olduğudur. Yazara göre ortada şöyle bir tablo var: Hıristiyan toplumu, sosyal barışı tesis etmek için, dini siyasetten arındırmış ve iktisadiyat alanında küresel bir üstünlük ele geçirmiştir. İslam dünyası, aslî kimliği muhafaza etmek için, din ile siyaseti birleştirmiş, ancak gerileme yaşamış ve tahakküme katlanmak zorunda kalmıştır. Yahudi toplumu ise travmatik baskılar İsrail'in kuruluşunu kolaylaştıran kadar, aşağılandığı veya asimile edildiği muhitlerde diasporaya maruz kalmıştır (sayfa 81).³

² Yazarın medeniyete ilişkin daha ayrıntılı düşünceleri için bkz. *Falk*, Richard, "Sahte Evrensellik ve Dışlamanın Jeopolitiği: İslam Örneği", *Divan*, 1998/2: 99-117.

³ Falk, tek tanrılı dinlerin siyaset karşısındaki durumunu incelemekle yetinmiş. Oysa aynı bağlamda, çok tanrılı dinlerin durumu da incelenmelidir.

Falk, bu analizin devamında, dinî dirilişten söz etmekte ve küreselleşme sürecinin dinin yükselişine yaptığı katkıları açıklamaktadır. Yazara göre, halklar, ulusal devletin küreselleşmiş sermaye karşısında boyun büküyor olmasına, dinî kimlik başta olmak üzere geleneksel kimliklerine yeniden vurgu yaparak tepki göstermektedir (sayfa 83). Falk, küreselleşmenin, halklar üzerinde, hem homojenleştirici, hem farklılıkları derinleştirici etki yaptığının altını çizmektedir.

Yazar, tek tanrılı dinlere mensup olanların, farklı dinî kimlikler üzerinde ısrar etmeleri halinde, dinî yönelişin, küreselleşme olgusuna karşı kapsamlı bir cevap sunma kabiliyetinden mahrum kalacağını ve dolayısıyla küreselleşmenin karanlık yönlerine karşı koyma çabalarının zayıflayacağını iddia etmektedir. Bunun, muhalefet şerhi konması gereken bir iddia olduğunu düşünüyoruz. Zira, bu iddia, dinlerin farklılığını ortadan kaldırmayı öngörüyor olması itibarıyla, söz konusu dinlere mensup olanlar tarafından kabul edilebilir görünmemektedir.

Kitabın daha sonraki bölümlerinde yazar, din ve siyaset ilişkisini daha derinlikli bir biçimde analiz etmektedir. Yazara göre, Sovyet Bloku'nun çökmesi, "Soğuk Savaş"ın sona ermesi ve Çin'in kapitalist dünyaya eklemlenmesi, piyasanın devlet üzerindeki üstünlüğünün *kanıtları* olarak gösterilmiştir. "Ufukta herhangi bir ideolojik rakibin görünmemesinden ötürü doğan boşlukta din ve inanç önemli hale gelmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde, önce üçüncü dünya ülkelerinde, ardında batı ülkelerinde din ile siyaset iç içe geçmeye başlamıştır" (sayfa 98). Bu bağlamda yazarın ortaya koyduğu temel argüman, sekülerizmin çağdaş dünyadaki meydan okumalara cevap verme kabiliyeti bakımından yetersiz kaldığı ve bu güven boşluğunu dinin doldurabileceği şeklindedir. "Bunun için yapılması gereken, dinin ve sekülerizmin müspet yanlarının bir araya getirilmesidir."

Vurgulanması gereken bir diğer husus, *Falk*'ın, küresel sivil toplum olgusuna verdiği önemdir. Yazara göre, dünyanın bir felakete doğru sürüklenmesini önlemek için, küresel bir ahlak oluşturmak zorundayız. [Not: Bu bakış, Lipson'ın (*Uygarlığın Ahlakî Bunalımları*, İş Bankası Yayınları, 2000) bakışı ile örtüşmektedir] Postmodernizmin yeniden inşa edilmesinin "küresel sivil toplum" ile mümkün olabileceğini vurgulayan yazar, bu yeni toplumsal yapının egemen devletlerin sınırlarını esas olarak önemsemeyen hareketlerden, vatandaş derneklerinden ve bilgi ağlarından oluştuğunu ifade etmektedir.

Yazarın üzerinde durduğu bir diğer kavram "küresel ahlak"tır. *Richard Falk*, bu kavramı, Alman teolog Hans Küng'ün görüşlerine atıf yaparak açıklamaktadır:

"Küng'ün küresel ahlak anlayışı azami düzeyde kapsayıcıdır. O, küresel ahlakın, ancak bütün hümanist bakış açılarını içine aldığı takdirde kabul edilebilir olduğunu belirtir." Yazar, Küng'ün kimi düşüncelerinin günümüze uygun olduğunu belirtmekte, kimi düşüncelerini ise kabul edilemez bulmaktadır.

Genel bir değerlendirme yaptığımız vakit, Falk'ın şunu söylemeye çalıştığını görmekteyiz: "Günümüze damgasını vuran başat tehdit, egemen devletlerin bağımsızlığını aşındıran, topluluk bağları veya sorumluluğu olmaksızın faaliyet gösteren ve dolayısıyla insanlığın savunmasız kesimlerinin saadetini tehlikeye atıp gezegeenin hayat destek sistemlerini aşırı baskı altında tutan küresel piyasa güçlerinden gelmektedir." Yazara göre, bu tehdidin ortadan kaldırılabilmesi için, -bir önceki kitabında önerdiği- "insan küreselleşme"nin yanı sıra, bir taraftan "küresel sivil toplum"un ve "küresel ahlak"ın oluşmasına, diğer taraftan da dinin yükselmesine katkı sağlamak gerekmektedir.

Kitap, her şeyden önce, küreselleşme olgusuna dönük farklı bir bakış açısı sunuyor olması itibarıyla dikkat çekicidir. Yazar, bir önceki kitabındaki [Yırtıcı Küreselleşme] görüşleri temel almış ve bu temel üzerine yeni birtakım kavramlar inşa ederek, konuya farklı bir bakış açısı katmıştır. Bu anlamda kitabın okunmaya değer olduğunu düşünüyoruz.